

## СИМО МАТАВУЉ

Приповедач и романијер, реалиста мултирегионалне поетике, представник високог реализма, Матавуљ се као писац формирао под утицајем италијанске и француске књижевности (Жорж Санд и Ги де Мопасан). У литератури се јавио 1873. године песмом „Ноћ уочи Ивањдана“ без веће уметничке вредности. Претежно је приповедач о чему сведоче књиге приповедака: *Из Црне Горе и Приморја*, (1888/1889), *Из приморског живота* (1890), *Са Јадрана* (1891), *Из београдског живота* (1891), *Приморска обличја* (1899), *С мора и планине* (1901), *Београдске приче* (1902) и *Немирне душе* (1908). Најплоднији је и најразноврснији српски приповедач. У приповеткама и новелама сликао је далматинску, црногорску и београдску средину, али по уметничкој снази најјаче су му приповетке из далматинског живота јер је и сам из тог миљеа потицао и најбоље познавао менталитет тих људи. За познавање његовог књижевног дела од значаја су његови путописни мемоари *Билешке једног писца* на којима је радио од 1898. до 1902. године. Прву приповетку је објавио 1884. под насловом *Милош од Поцерја* којој ће касније променити назив у *Ново оружје*. Према казивању писца приповетка се никоме није допала. Стекао је глас *мајстора приповедача* (Иво Андрић), а заједно с Лазаревићем он представља домет српског реализма. Приповетке и новеле: *Пилијенда*, *Поваретца*, *Нашљедство*, *Ошкојац* и *Била* и још неке, врхунски су израз поетике српског реализма. Објавио је и два романа: *Ускок* (у првој верзији објављен као приповетка *Ускок Јанко. Приповијетка из црногорског живота* у „Зети“ 1885. и касније, у Београду 1892) и *Бакоња фра Брне* (1892).

### ПРИПОВЕДАЧЕВ РАЗВОЈ

Као приповедач Матавуљ је најпре радио прозе из црногорско-бокељске средине. Радио их је под утицајем фолклорног приповедања и Стјепана



Митрова Љубише. Из тога периода потичу његове анегдотске приповетке *Бодулица и Пошљедњи вишезови*.

У другој приповедачкој фази сликао је далматинско-приморски живот. Тада је био оштри посматрач, захватио је силе добра и зла, вере и невере, Бога и Сатане, хришћанства и паганства. Најбоље новеле из овога раздобља су му: *Дјукан Скакавац, Амин, Ошкопац и Била, Пилипенда и Повареша*. Говорећи о овим приповеткама Скерлић га је назвао „песником Далмације“. Матавуљ је „мајстор промене морфолошког склопа приповетке“, изврстан је стилист, мајстор је естетске стране приповетке, изванредно ваја ликове и „ако је Лазаревић подигао српску приповијетку на европски ниво Матавуљ ју је на том нивоу учврстио“ (Д. Иванић).

## ПИШЧЕВ ЖИВОТ И РАД

Матавуљ је рођен 14. новембра 1852. године у Шибенику у трговачкој породици. Рано је остао без оца. У Шибенику је учио основну школу и завршио гимназију. Након очеве смрти провео је 4 године у манастиру Крупи, у Горњој Далмацији, код стрица игумана Серафима где се спремао за калуђера од 11. до 15. године. Тада је читао Мушицког, Доситеја и Рајића. Сам је у „Билешкама једног писца“ записао, не осећајући наклоност према свештеничком позиву, да би био рђав калуђер. Стога га је стриц Серафим послао у Задар у Учитељску школу коју је завршио о државном трошку 1871. године, у својој 19. години. Службовао је као учитељ у селима Горње Далмације: у Ђеврескама, Буковици и Исламу. У Исламу је научио француски од грофа Илије Јанковића. Био је наставник италијанског у Херцег Новом, у Поморском заводу, пуних седам година. Након једне свађе с аустријским властима прешао је на Цетиње. У Црној Гори је боравио од 1881. до 1887. године. На Цетињу је био гимназијски професор италијанског језика и учитељ црногорског престолонаследника кнеза Николе. Напустивши Црну Гору, преко Ријеке и Беча дошао је у Србију. Радио је као наставник у Београду и Зајечару. У Београду је живео од 1899. до смрти 1908. године. Био је београдски професор и чиновник у пресбироу. Волео је путовања: видео је Турску, Париз, Рим и Северно море. Године 1905. постао је члан Српске краљевске академије, сарађивао је у бројним београдским и другим српским листовима, припадао је београдској боемији, волео је Сремске Карловце, „Бранково коло“ и његовог уредника и власника П. М. Адамова. Умро је у Београду 20. фебруара 1908. године.

Смисао и љубав за приповедање наследио је од мајке чији је дух био широк, епски, али и од народне поезије коју је слушао у селима Северне Далмације у којима је радио као учитељ. Касније, формирао се као писац под утицајем Ст. М. Љубише, српских реалиста талијанских и француских писаца.

У Исламу је, као учитељ, упознао грофа Илију Јанковића, последњег потомка которског јунака Стојана Јанковића. Код њега је једно време становао, од њега је научио француски. У Исламу је заволео француску књижевност а пре свега прозу Ги де Мопасана и Жорж Сандове. Гроф га је одвратио од



поезије и сугерисао му да се бави прозним радом. Национално-политички радник Лазар Томановић помогао му је да се запосли као наставник италијанског у Херцег Новом. Познавао је и Милана Јовановића, члана Уредништва „Српске зоре“ у Бечу, иначе путописца, драмског песника и позоришног критичара. Јовановић га је упутио на систематско читање изабране литературе јер он је био „скроз и скроз уметничка душа“, забележио је Матавуљ у „Биљешкама једног писца“. У Херцег Новом је заволео Љубишин „кићени слог“, његово фолклорно приповедање, сочан стил и леп језик. Изучавању српског књижевног језика посветио се у Херцег Новом. Изучио је Даничићеве, Новаковићеве и Бошковићеве граматике. На Цетињу му је поверено да одведе једну групу ђака у Милано и Париз на школовање. То путовање било је значајан догађај у његовом животу. У Паризу је боравио око два месеца. Говорио је да му је боравак у Паризу више утицао на формирање књижевног укуса и на правац у књижевности него све друге прилике које је имао и које су захтевале читаве године. На Цетињу је друговао с Лазом Костићем, страсним гимнастичарем. У „Биљешкама...“ је записао о заједничким одласцима на излете у околини Цетиња: „Чобани халакаху кад би се Лаза помолио да трчи онако чулав, са капутом преко руке. Дозиваху се уз узвике: „Ха, држ! Ето га! Ето онога манитог!“. Како сам ја више пута морао касати за њим то је давало повода пролазницима да помишљају да је каква потјера, или да су двије луде побјегле“. О боравку С. Матавуља на Цетињу обимну и документовану студију написао је Видо Латковић. У тој студији Латковић каже да је Матавуљ напустио Цетиње и прешао у Београд зато што је мислио да ће тамо наћи плоднији терен за своје књижевно дело. Српска периодика радо је дочекала афирмисаног писца.

### Бакоња фра Брне

„Мајстор приповедач“ или „песник Далмације“, како су Матавуља назвали Андрић и Скерлић, у „Бакоњи...“ је остварио своје најснажније уметничко дело. По Јовану Деретићу „Бакоња...“ је „један од најбољих романа српске књижевности“. Душан Иванић пише да је „опште мишљење да до *Нечисте крви* Боре Станковића (1910) српска књижевност није имала бољег романа“. Тај ранг потврђују и преводи на већину европских језика. „Бакоња“ је увршћен у познату циришку библиотеку ремек-дела светске књижевности на немачком језику 1979. године.

Роман има пишчевих биографских елемената. Наиме, као ђак основне школе у Шибенику, Матавуљ је остао без оца који је иначе по вокацији био трговац. За време нижих разреда гимназије у Шибенику, Матавуљ је паралелно, четири године боравио у крупском манастиру у Горњој Далмацији спремајући се за свештеника. Стриц игуман Серафим васпитавао га је у Крупци. Писац је сам записао, много година касније, да би „био рђав калуђер“ па га је стога послао у Задар, у Учитељску школу коју је свршио 1871. године. Био је манастирски ђак од своје седме године (1859) до дванаесте (1863). Млади Матавуљ је у манастиру стицао искуства која ће наћи свој одјек у роману „Бакоња фра Брне“.



## ГЕНЕЗА РОМАНА

Током 1887. и 1888. године Матавуљ је намеравао да напише дужу приповетку из далматинског живота у којој ће дати проблем двеју вера – православне и католичке. Затим, у тој приповеди ће обрадити анегдоту о томе како је један народни лекар враголан излечио фратра који је уобразио да ће се распрснути као „михур од сапунице“ чим буде изашао из своје ћелије. Међутим, у току рада прича се ширила, нарастала тако да и недовршена часописна верзија објављена у „Стражилову“ у Новом Саду 1888. године, има неке контуре романа. У току рада на тој причи, Матавуљ је променио замишљени план и одлучио да причу прошири с намером да обухвати цели живот далматински „све сталеже и народ обију вјера“. Целовиту верзију романа Матавуљ је објавио 1892. осамнаест година пре него што ће се појавити најбољи српски роман с почетка XX века, *Нечистија крв*, Борисава Станковића. Часописна верзија из 1888. године прерађена је и проширена новом грађом у току четири наредне године тако да је дело тек након прераде добило обим романа под садашњим насловом. Часописна верзија из 1888. није имала жанровску одредницу, у поднаслову је било тек забележено име аутора – „Прича Симо Матавуљ“. Часописна верзија има анегдотско-фолклорни назначен наслов. Та верзија се садржи у роману у његовом десетом поглављу које носи наслов *Како Пјевалица лијечи*. Верзија није директно пренета у роман већ у измењеном облику.

## ТИП РОМАНА

У погледу начина компоновања „Бакоња“ је новелистички роман. Њиме је обухваћен цео живот Ива Јерковића, али не хронолошки и развучено него је писац из мноштва догађаја извукао само најважније па је такве догађаје заокружио у посебне новеле које би чак и самостално могле бити објављене.

У стварању романа Матавуљ је пошао од анегдоте око које су концентрисане новеле с Ивом Јерковићем као главним јунаком. Стога роман о Бакоњи и није друго већ *роман лика*. Лик протагонисте повезује следеће новеле: о Светој лози, о Кушмељу и Кушмељићима, о избору Ива Јерковића за фратра, о ђаконовању Ива Јерковића, о похари манастира, о томе како је Пјевалица излечио фра Брна, о зафратрењу Ива Јерковића и његовом блиском живљењу са православцима и поп Илијом. Иако аутор у роману прича о католичким званичницима: гвардијану, фратрима (самостану) В, попу Илији и православцима он није створио конфесионални роман, нигде није дао одушка верској одмазди, или сукобу католика и православаца већ је високим реализмом сликао далматински живот претежно из друге половине XIX века, а делимично, на основу извора („старе књиге“), како сам каже у роману, и кроз векове. Такође, Матавуљ није пошао од тезе да да друштвену хронику манастирског живота него је дао општу слику живота о Далмацији у другој половини XIX века.

„Бакоња“ је реалистички *хумористичко-сатирични роман*. У њему се писац смеје и фратрима и њиховом запарложеном животу, и сељацима који су неуди, завидљиви, наивни, луди, глупи, али и бистри и мудри. Матавуљ је



хумором умекшао озбиљну тему о католичкој и православној вери у Далмацији у чијим стадима је било сукоба, и покрштавања православаца или „ркаћа“ како су их католици звали.

По наслову и садржини, по доминацији лика Ива Јерковића, „Бакоња“ је роман лика, а по поднаслову „Његово ђаковање и подстриг“ те, такође, по садржају, „Бакоња“ је роман о васпитању. Међутим, сам аутор је истицао како жели да обухвати „дио живот далматински, све сталеже и народ обију вјера“ и показати „како васпитање и прилике утичу на карактер“ па је у том смислу „Бакоња“ друштвени и васпитни роман. Ову одредницу потврђују сцене/слике сеоског и манастирског живота, успутне слике града и слике верских односа између католика и православаца („ркаћа“). Роман обједињује догађаје из Бакоњиног живота: ђаковање, подстриг сеоског дечака склоног да постане „галијот“ (лопов, хајдук) а околности су му омогућиле да постане фратар. Роман има пародично-хумористични почетак па и ток романа дат је у хумору и пародији.

## КОМПОЗИЦИЈА РОМАНА

У композиционом смислу „Бакоња“ је врста биографске хронике. То је хроника Ивине младости од 12. до 19. године, од времена када је дошао у манастир до доба када је за само два дана промовисан, најпре у ђакона, а онда у фратра.

Оваква хроничарска композиција омогућила је писцу да да неколико живописних анегдота које би могле и аутономно да стоје. Али све наведене чињенице не значе да роман има мозаичну композицију. Заправо, роман има унутрашње јединство које је постигнуто Ивином биографијом, пишчевим живим приповедањем које се валовито шири романом следом мирних догађаја. Дакле, роман је композиционо обликован од устаљених фолклорних жанрова као што су: епизоде, слике, сцене, коментари, сказ, кратке приче, анегдоте, шале па и клетве. Доминирају у роману две епизоде: о похари манастира и о лечењу фобије остарелог фратра, фра Брна Наћвара, досетком народног лекара Пјевалице.

Приповедање у роману је, најчешће, фолклорно, понегде психолошко (еротски изазови, новац, брачни троугао), оно увек садржи пишчеве објективно-реалистичке коментаре; приповедање често тече са позиције јунака (Срдар се не буни када сазна да се Ива заљубио у девојку преко реке), али и са позиције писца на пародичан начин који се излио у надимцима скоро сваке личности.

Главна пишчева идеја у роману је толеранција двеју вера у Далмацији кроз векове. Писац није делио људе по принципу црно-беле технике на добре и зле, нити их је тенденциозно делио по било којој основи. Писац није жигосао ни ситне докоњаке да би на њих указао мржњом. На пример кроз векове се догађало да неки православац потегне не сечиво већ ушнице секире на католика. То је само реалност, чињеница, битно је да су такве ситуације толеранцијом превазиђене. Иве (Бакоња као фра Јерковић XXV) је пример такве толеранције. На пример када Бакоња иде у градски манастир, као



мисионар да покупи новац од тамошњег фратра који му је дао на позајмицу, он склапа на путу до града срдачно пријатељство са попом Илијом. Заједно ће се, у братској љубави, вратити из града. Попу ће обећати дружење и сарадњу кад се буде зафратрио. Обећање је испунио на опште народно задовољство. Поп Илија је природан човек, воли живот и уживање, Бакоња се, у својој стихијној природи, није помирио с манастирским аскетизмом. У тој равни њих двојица су се нашли. И баш зато што Бакоња није постао католички аскета, освојио је и пишчеве и поп Илијине и наше симпатије. Оно лоповско, хајдучко („галијотско“) које је носило у својој природи, оно сељачко које је носило у свом карактеру и темпераменту, учинило је да га писац не види само као фратра већ као човека из народа. Бакоња је неки нови, модерни фратар с осмехом на лицу, спреман на беседу, дружење и шалу, он није крути подвижник и ортодоксни божји слуга.

Сеоска, манастирска и градска средина чине медиј дела. Сеоска средина је сликана у „Кушмељу и Кушмељићима“ и „Избору“; *манастирска* у „Уводу у нови живот“, „Баковању и другом догађају“, у „Шта се радило у Букарево вријеме“, у „Ужасу“ и у „Како пјевалица лијечи“; градска средина је дотакнута у поглављима: „Многе различности“ и „Двије силе којима подлежу људи“.

*Село и сеоска средина*, као контраст манастиру, дата је у позадини романа. Реч је о сиромашном далматинском селу чији живот Матавуљ није идеализовао. Житељи села су лукави, „притворни“ и „прихватљиви“ (лопови), спремни су да украду стоку и да је продају на босанској граници. На селу се сматра великим јунаштвом када неко некога покраде. Село је запуштено, дивље и примитивно, његов живот је довијање за голи опстанак. Са чежњом сељаци гледају на владајуће благостање у манастиру. Сељаци су уверени да нема веће среће него кад се некоме пружи прилика да да своје дете у манастир у коме ће постати „човик од сриће“ или фратар. Бакоња и његови родитељи гледају на манастир као на могућност лагодног живота. Насупрот тривијалном и досадном животу у манастиру, изван његових зидина тече ренесансно слободни и разуздани живот који опија лепотом и привлачи радостима. Свежи и оригинални дах живота уносе у манастир баш људи са села: хајдук Тодорина, народни видар Пјевалица и други. Сва манастирска послуга потиче са села. Ковачи, кувари, говедари, млинари и коњушари у манастиру не мењају стил сеоског живота. Убого је приморско село. Оно сахрањује децу у манастиру као у живој гробници. У поглављу „Избор“ најбоље је оцртан менталитет сељака. Лукави су и грамзиви, свадљиви и завидљиви, спремни су и на тучу ради бољих позиција. Јерковићи се гложе око избора Бакоње. Јер, Бакоња ће се извући из сиромаштва и отићи ће у свет „ситих докоњака“. Чагљинин поздравни говор фра Брну IV блистав је по хумору, пародија је на кићеног празноречја. Када о светковини дођу сељаци у манастир, Бакоњино некадашње оштроумље оплемењено црквеним наукама доћи ће до изражаја. Пред сељацима ће заблистати својом бистрином и довитљивошћу, промућурношћу и домишљанством. Сељаку, хајдуку Тодорини пошло је за руком да подвали фратрима, а Пјевалици да лукавом досетком извуче из њелије душевно поремећеног фра Брна. Сељак је моћан,



лукавством и бистрином успева у свему. Сељаци су антитеза фратрима, али од те антитезе Матавуљ није правио генеричку чињеницу него се само намејао трулежи манастира и радовао бистрини села. Дакле, битан је смех у роману као лек оздрављења ономе што није ваљало и сељацима и фратрима и селу и манастиру и, у томе је лепота романа.

*Манастир В.* је оаза богатства у сивој каменој пустоши сиромашне Далмације. Његов је живот сит и докон. Манастир је изобиље, село је беда и глад. Манастир има добре коње, винограде преко реке, кукурузна поља и роњњаке, рибу на трпези, крупну стоку и вино, сељак чува као светињу свећу за смртне случајеве. Манастир има препеченицу, богату кухињу и трпезу какву Иве никада до своје дванаесте године није видео, село чува једину кокошку да се фратру приреди свечани ручак. Сељак се храни пуром коју најчешће очима поједе пре него што се скува. Метафора свих манастира је Дом св. Франа у коме таворе и чаме фратри: „Седам фратар извалило се на клупи под орасима. А какви су да од бога нађу. Петорици се куља надигла, свакоме једнако задригла шија, свакоме једнако пуцају образи, сваки једнако стромбољио усне. Двојица само бијаху мршави људи“. Тако је Иво видео фратре ступајући у манастир. Препознатљиво је овде Матавуљево сатирично виђење фратара очима јунака. Сви фратри имају надимке: Пирија, Тетка, Наћвар, Блитвар, Дувало, Срдар, Вртиреп и Жвалоња или: фра Вице, Думе, Брне, Ловре, Шимун, Јаков, Баре и Антун. И сељаци имају надимке. Сваки надимак носи духовиту етикету добијену од народа „на народном крштењу“. Матавуљ је у надимцима карикатурално уобличио основне облике живота људи и њихових карактера. Сагледан споља, манастир је метафора богатства и лепоте, сагледан изнутра из пишчеве перспективе, он је тамница у којој душевно и телесно пропадају његови добровољни изгнаници из здравог сеоског живота. Манастирске ђаке неодољиво привлачи живот изван његових зидина. И фра Срдар је некада волео извањска ашиковања, пиће, љубав и ноћне забаве. Његовим стопама кренуо је и Бакоња. Баш зато њих двојица живе у људском споразумевању и хармонији слагања. Иако је седам година боравио, учио и служио у манастиру, Бакоња је остао природан младић који воли живот и његове лепоте. Познат у детињству као „галијот“, он је такав остао и као манастирски ђак. Бежи са друговима на ноћне седељке, воли Јелицу и помишља да напусти манастир. И као фратар је остао природан и близак људима. Увек у њему живи природно, сељачко осећање живота. Такмичи се као фратар са сељацима на манастирским свечаностима у бацању камена с рамена, понаша се као витез изникао из маса а не као свештено лице. Нема му равна по лепоти међу „ришћанима“. Иако се није могао похвалити неким пастирским врлинама он је био омиљен међу припадницима обеју вера „због своје витешке ћуди, због душевности и искрености“. Од догађаја из његовог ђаковања најважнија су два: први говори о лукавству хајдучког харамбаше Тодорине који је једне ноћи увукао у манастир своју дружину и похарао га; други догађај је прича о нарочном лекару Пјевалици који је излечио Наћвара.



## ЛИКОВИ РОМАНА

Роман обухвата мноштво ликова из сеоске средине: Ивине родитеље, Кушмеља и Осињачу; стричеве и фра Брна Наћвара или XXIV Јерковића. Следи група ликова „ркаћа“, православних Срба, међу којима су највише пишчевих карактеристика задобили: Букар или хајдучки харамбаша Тодорина и Пјевалица или народни лекар из подвелебитског села. Значајно место заузимају и ликови фратора међу којима је најиздиференциранији фра Срдар. Међу ликовима манастирских ђака истичу се: Шкоранца, Иве Јерковић, Бутре и Мачак.

### ЛИК НАЋВАРА, ФРА БРНА Ш ИЛИ XXIV ЈЕРКОВИЋА

Наћвар потиче из чувене далматинске породице, из Зврљева, која је кроз векове стекла назив Света лоза. Света, јер је манастиру В. дала двадесет и пет фратора. Животопис Јерковића чува се у манастиру В. Писац је из тог животописа издвојио пет Јерковића „да читалац види заслуге тих људи“. Јерковићи су најстарија далматинска света лоза. Њен животопис почиње са фра Брном II из прве половине XVI века. Потом, по значају, следе Јерковићи: фра Мартин из XVII, фра Јерице из XVIII, фра Бартул из XVIII и фра Вићенцо из XIX века. За време фра Брна II покатоличавани су православци у XVI веку; Јерковићи су епска лоза, знали су да певају уз гусле; за владара су признавали аустријског ћесара; Срби су били незадовољни радом фра Вићенца у XIX веку. Одсекли су му десно уво „и оста без уха до краја живота“. То су карактеристике Јерковића у њиховом најзначајнијем родословном стаблу. У XIX веку зврљевски Јерковићи делили су се у три групе а презивали су се по надимцима: Брзокуси, Зубаци и Кркоте. Ови други су имали велике зубе, а трећи су били ниски, једри и здепасти. Фра Брне III Наћвар, био је Брзокус. Рођен 1819. имао је три брата: Јеру, Кушмеља, косматог; Јуру Чагљу, сувог; Бару Шунду, хуњкавог. Представљен је у сцени „Избора“ у кући свога брата Кушмеља. Дошао је да одабере за наследника најбистријег дечака из породице Кушмеља, Иву Јерковића. Према родбини, он је „ружа Јерковића“, сви га цене као духовника и ученог човека. Браћа кажу да је он симбол мудрости и честитости, богољубности и скрушености, крепкости и душевности, радости и понизности. Брат Кушмељ га обожава. Пали свећу кад духовник дође у његов дом, припрема свечану вечеру и меку постељу. Живописно је дат његов портрет с примесом карикатуралних црта: седа му је брада до појаса, „на глави му њекака капа као голема печурка“, обилно се храни, већ тридесет година спава након обилног obroка. Воли ћелијску самоћу у којој се осећа празно, не чита књиге а изјављује да воли науку. Иако је први духовник манастира В, као гвардијан не брине о том светом дому па се стога манастирски ред рапидно мења: богослужење се обавља на брзу руку, ђакони ваљано не обављају дужности, ђаци не уче, кувар лоше спрема храну, а фра Срдар се опија. По петнаест дана из ћелије не излази, ноћу не може да спава. Иве је приморан да га даноноћно служи, задужен је не само камару да спрема већ и да старца пругићем чеше по леђима. Уобразио је да ће се распрнути као „михур од сапунице“ чим буде изашао из камаре. Стога



је провинцијал морао да одлучи да га на гвардијанској столици замени фра Тетка. Након повлачења с гвардијанског места цркви је приложио педесет талира, оболео је од реуме, губи моћ беседе. Покушава да се бави лите- ратуром, не успева. Пише слабе стихове о похари манастира. Ноћу болује, дању страхује. Верује да му је „јака крв“ и пијавицама покушава да је „разре- ди“. Од учмалости и уобразиље једино је могао да га, према писцу, излечи народни видар Пјевалица, подвелебитски хајдучки харамбаша. Према Иви је груб, често га понижава, карактерише га ружном народном досетком: „магаре од магарета“: „Та-а-ко! Божјаче, несрићо, губо, изроде, магаре од магарета. Тако, је ли? Ти да се јуначиш! Ти да се угледаш на онога мани- товца! Шта би ја још доживија од тебе кад би те крај себека трпија! Али је ово послидњи разговор међу намикарице! Сутра још нека те враг носи от- куд си и доша, јер таки нису за редовнике него за 'ајдуке. 'Ајде у чету Раде- кину, 'ајде се поајдучи ка какав ркаћ, па арај цркве и манастире“. Према пра- вославцима је имао толерантан став. Наћвар је према сељацима зеленаш гли- шићевског типа: по жупама има дужнике од којих наплаћује 14% камате на позајмљени новац. У младости је тајно имао љубавницу Машу која ће се, ка- сније, удати и постати сеоска крчмарица. Маша ће га се радо сећати читаво- га живота. Умро је трећег дана Божића након Ивиног зафратрења у град- ској Саборној цркви код бискупа. За њим није остала празнина. И са њим је у манастиру В. било празно и монотono.

За свог *главног јунака романа, Иву Јерковића*, Матавуљ има још три имена: Бакоња, фра Јерковић XXV и фра Брне III. Потиче из Кушмељеве породице од оца Јере Јозева Брзокуса, човека „јаког као земља“, „округле тврде главе“, бркатог и тихог, али одвише сиромашног; и мајке Барице или Осинјаче, вредне ткаље и узорне домаћице. Његова браћа и сестре остаће на селу да се муче „за корицу пројеног круха“. Чмањак је мршав и глуп, није за црквене науке; Шкембо је „сметењак“; Крива и Галица су несрећне сироте девојчице које ће у сиромаштву провести живот. Мајка каже да је Иве жив, својеглав и мудрији од оца. Завидљиви стричеви пред ученим братом изјав- љују да ће Ива постати „лупеж“, „паликућа и убица“ те да би „дигерице иза- дио за крајцеру“. Једно је, међутим, извесно: Иве је најлепши, најразумнији и најмудрији међу Јерковићима најмлађе генерације. На породичном већу Јерковића, у 12. години изабран је за Наћваровог наследника. У манастир В. отишао је са стрицем дуго каскајући за његовим коњем. На путу је радознао: распитивао се о птицама, врелу, реци, о људима. Био је то први знак дечакове мудрости. Пред фратрима се поклонио, са страхопоштовањем је пољубио руку сваком од осморице фратара. С чуђењем је разгледао екстеријер ман- астира: на фасади је уочио двадест прозора, зидове од камена и опека и разнобојне већ остареле жалузине. Први контакт с манастирским ђацима за сељачића из Зврљева посве је непријатан: ђаци му се ругају а груба комика је кулминирала у сцени у којој ђачић љуби масну руку куvara Грге. Релација Иве – манастирски ђаци завршила се у корист сељачића. Иве је батинама казнио ђаке због наприке у вину. Првим манастирским ручком Иве је одушевљен. Први пут је појео комад говедине, засладио се печењем, освежио салатом, крушком и чашом вина завршио је богату гозбу у светом дому.



Након ручка заспао је на клупи у манастирском дворишту. Као потпуни реалиста Матавуљ је очима Ива Јерковића сликао ентеријер манастира В, стају, млин и мађупницу (кухињу за младе). Психоаналитичка је сцена дечаковог првог конака у цркви: дечак не спава, мешају се утисци из живота, импресије се муњевито смењују; искрсавају слике о непознатим крајевима, о сељацима на путу, пауновима, лађи, манастиру, млину, коњима и добром јелу. Импресије се завршавају дечаковим размишљањем о првом непријатном искуству у манастиру – о паприци у вину. Ивин интелектуални портрет рађен је минуциозно: дечак је с лакоћом успео да савлада глагољицу, научио је сентенце светих отаца, црквено појање и црквену историју, догматику, напамет је научио житија светаца и стихове које су у манастиру писали Тетка и Наћвар. Дечак је имао природни дар глуме и беседе, знао је сваког фратра да имитира; био је рационалан, никада није поверовао у моћ Шкоранчевог повампирења. Богато је емотивно поље Ива Јерковића: плаче за Шкоранцом који је преминуо у манастиру у 21. години, чезне за браћом и сестрама, тужи за мајком, увреде тешко подноси. Као најмлађи ђак у манастиру је радио најтеже послове: у кухињи је помагао Гргу Балегану, звонио јутрење, чистио цркву, спремао стричеву ћелију... Одликовао се необичном способношћу. Самоиницијативно је одјуро у Зврљево с тобожњим стричевим писмом у коме се каже да стриц тужи Кркоте због украденог коња. Крадљивца чека казна: затвор и одлазак у војску. Иве је, заправо, интуитивно наслутио да је младић из породице Кркота украо стричевог коња с опаком намером да га прода на босанској граници.

Уплашени крадљивац вратиће коња. Тиме је Иве стекао поен мудрости и части и код стрица и код сељака. Коректан је Ивин однос према стрицу и оцу. Пет позајмљених сребрњака од фра Срдара даће оцу као свој прилог сестриној удаји кад већ Наћвар није желео да позајми брату двадесет талира за већ уговорену свадбу. У шеснаестој години Иве се заљубио у лепу сељанчицу Јелицу, тајно одлазио на састанке, уживао, пушио прву цигарету, ашиковао ван манастирских зидина ноћу, у раним јутрима, у огледалу, на свом портрету читао, у руменим обрашчићима, знаке прве љубави. Кад Иве постане ђакон замениће га Бутре. Однос Иве – Бутре одвија се у људском споразуму и хармонији. Бутре ће звонити јутрење, служиће га водом, чистиће му ципеле, чуваће тајну о Јелици а за узврат, Иве ће према њему имати став уважавања и поштовања. Иве је седам година био манастирски ђак, а од тога шест година није могао да посети родитељски дом. На белом стричевом коњу, као велможа, појавио се у Зврљево, поздравлио рођене, видео сељаке и отпутовао у град. Лепотом је у граду привукао пажњу васколиког света. Одушевио се лепотом градских дама, стричев задатак, као изасланик, ваљано је обавио. Спријатељио се с попом Илијом, бискуп га је у Саборној цркви промовисао у ђакона а следећег дана у фратра. У деветнаестој години постао је најмлађи фра Јерковић XXV или фра Брне IV. Дирљива је емотивна сцена у којој млади фратар плаче и радосницама захваљује стрицу на одгој. Стриц му је поклонито сто талира, млади ће фратар поклонити родитељима педесет талира као почетну скромну захвалност. Матавуљ се искрено радује портрету и карактеру младога фратра који је већ добио прву службу пароха у К.



Из перспективе народа на првој служби, Бакоња је, по мушкарцима, „паметан“, по женским коментарима „скроман“, а по општој оцени свих, његова врлина није само у томе што је на најлепши начин опремио свој и божији дом или што је дружељубив и лепо беседи и пева, већ што се „не стиди порекла“. Срдачан је однос између попа Илије и Бакоње. Њих двојица, и народи које предводе, православци и католици, остаће у људском споразуму, у хармонији и верској и људској толеранцији. Њих двојица и Матавуљев роман „Бакоња фра Брне“ биће мост пријатељства, разумевања, слоге и љубави на бурним просторима историје кршевите Далмације. И, ту је крај Матавуљеве приче, крај једне повести о „човику од сриће“. Иза склопљених корица романа живот Ива Јерковића протицаће по већ познатом сценарију живота фра личну срећу и добро свих житеља Далмације. И у томе је још једна, али сада идејна, лепота Матавуљевог романа, најјаче прозе српске реалистичке књижевности до Станковићевог романа „Нечиста крв“.

### Селективна литература о Сими Матавуљу

Андрић, Иво: „О мајстору приповедачу“, У: Иво Андрић: „Уметник и његово дело (есеји, огледи и чланци)“, Сарајево, 1977, стр. 142–147. (о Сими Матавуљу).

Глигорић, Велибор: „Симо Матавуљ“, Српски реалисти, Просвета Београд, 1960.

Деретић, Јован: „Српски роман 1800–1950“, Нолит, Београд, 1981, стр. 156–160 (о роману „Бакоња-фра Брне“).

Иванић, Душан: „Српски реализам“, Матица српска, Нови Сад, 1996, стр. 85–88, 108–111, 127–128 (о Сими Матавуљу).

Кораћ, Станко: „Књижевно дело Симе Матавуља“, Београд, 1982.

Крњевић, Хатица: „Вештина ругалачка“ (О Бакоњи фра-брне), поговор књизи: Симо Матавуљ: „Бакоња фра-Брне“, Српска књижевност, Роман, 8, Београд, 1981.

Лесковац, Младен: „Неколико прилога проучавању Симе Матавуља“, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVI 1936.

Продановић, Јаша: „Симо Матавуљ, Живот“. СКГ, књ. XII 1904.

Секулић, Исидора: „Симо Матавуљ, Биљешке једног писца“, СКГ, НС, књ. VIII, 1923.

Франгеш, Иво: „Симо Матавуљ (предговор, Симо Матавуљ: Изабране приповетке)“. Просвета, Загреб, 1949.

Цар, Марко: „Симо Матавуљ, Моје симпатије“, књ. II, 1913.